

SZEGFŰ LÁSZLÓ

Anonymus és a kománok

Első olvasásra is könnyen felismerhető, hogy a gesta egyik, eddig kellő figyelemre nem méltatott, központi problémája a *kun-kérdés*. Szilárd meggyőződésünk, hogy ennek kapcsán közelíthető meg leginkább a szerző személye, habár az ellentmondások valóságos őserdejébe kell behatolnia annak, aki meg kívánja találni a megoldások közül azt, amely a legautentikusabbnak látszik.¹ Ha összevetjük krónikáinkat ANONYMUS művével, azonnal a szemünkbe ötlík egy óriási, minőségi különbség. A krónikák a kereszttség felvételéig csak elvétve utalnak kunokra. Szerepük annyira korlátozódik csupán, hogy a hunok és magyarok Pannóniába jövet átvonulnak földjükön, illetve a Géza és István uralkodása idején betelepült hospesek között akadnak kunok is.² Ugyanakkor P. mester rendkívüli módon előtérbe helyezi őket.

Kik ezek a kománok voltaképpen?

Az eddigi kutatások hitelt adtak ANONYMUS honfoglalás-meséjének, talán éppen kiváló topográfiai ismeretei miatt, s az általa kománnak nevezett népet azonosították a kabarokkal.³ Úgy vélték, hogy ANONYMUS a vezérekre vonatkozó értesüléseit azok nemzetiségi hagyományából merítette, s ez a családi hagyomány a honfoglalás előtti kabar csatlakozás emlékét őrizte meg — amelyről egyébként KONSZTANTINOSZ Porphürogennétosz is beszél — elferdített formában. Ezt látszott alátámasztani az a tény is, hogy P. mester Aba Sámuel Ed és Edumen kun vezérek Pota nevű unokaöccsének nemzetségéből származtatja.⁴ A kabarok KONSZTANTINOSZ szerint kazár nemzetiségűek. Itt azonnal egy ellentmondásba ütközünk, ugyanis ANONYMUS tud bizonyos cozar népről, amely a honfoglaláskor már a Kárpát-medencében élt. Menu-morout földjét kazárok lakják (terram illam habitarent gentes, qui dicuntur Cozar).⁵ Ha ezek a cozárok azonosak a kabarokkal, ami nagyon valószínű, akkor ANONYMUS vagy nem ismerte és nem használta az „ősgestát”, amelynek

¹ Jelen cikket egy jóval szélesebb témakört felölelő mű részének szántam. A Magy. Könyvszle. ismételtén és a legutóbbi időkben is szívesen adott teret az Anonymus-kérdéssel foglalkozó munkáknak, ezért idevágó észrevételeimet itt közlöm. Vö. még SZILÁGYI Loránd: *Az Anonymus-kérdés revíziója*, Századok 1937. 1–54. és 136–202. l.; HORVÁTH János: *P. mester és műve*, Irod. tört. Közl. 1966. 1–53. és 261–288. l.; SÓLYOM Károly: *Új szempontok az Anonymus-kérdés megoldásához*, uo. 54–84. l.

² Vö.: *Scriptores Rerum Hungaricarum* [ed; SZENTPÉTERY, Emericus] vol. I. II. Bp., 1937. (a továbbiakban: SRH I.) 257, 286, 303. l.

³ Pl. HÓMAN Bálint: *A honfoglaló törzsek megtelepedése*, Turul, 1912. 97. l. GYÖRFFY György: *A kun és komán népnév eredetének kérdéséhez*, [klny. az Antiquitas Hungarica II. (1948) kötetéből.] 18–19. HORVÁTH i. m. 25. l.

⁴ SRH I. 73. l.

⁵ SRH I. 49. l.

a történelmi távlat aránylag csekély volta miatt okvetlenül kellett ismernie Aba Sámuel származását, vagy tudatosan hamisítja meg az „ösgestának” a kazárok csatlakozásáról szóló részét, s helyettesíti őket kunokkal. Ha nem állt az „ösgesta” a rendelkezésére, akkor azt is feltételezhetjük, hogy az Abák nemzetiségi hagyományában még nem mosódott el teljesen idegen eredetük tudata, s ennek a homályos emléknek a valószerűségét kívánta fokozni, amikor a közismert kun vezérek utódaival azonosította őket. Mivel a kabarok és kunok betelepődése között legkevesebb kétszáz év mutatható ki, joggal feltételezhetjük: a gesta keletkezésének idején a kabarokról már csak annyi élt a köztudatban, hogy nagyon régen itt élnek, de nem magyar, hanem idegen eredetűek, s ezért azonosította őket az író Menemorout népével. Mindenféleképpen arra az álláspontra kell helyezkednünk, hogy P. mester tudott valamit a kazárokról, s ezen tudomása ellenére sem azonosította a honfoglalókhoz csatlakozó idegen (szerinte kun) elemeket velük.

Ugyancsak ki kell zárunk a besenyőket is, mivel név szerint ismeri őket a szerző (*Bissenos, Byssenorum*).⁶ A dolog érdekessége, hogy amíg a kunokat honfoglalóvá teszi, addig tud arról, hogy a besenyők csak a honfoglalás után jöttek az országba.

El kell vetnünk azt a feltevést is, hogy komán név alatt a székelyekről szól, ugyanis a székelyekre is kitér (*omnes Siculi, qui primo erant populi Aththyle regis*,⁷ s az 50. fejezet végéből kiderül, hogy a székelyek Attila Erdélyben visszamaradt népének utódai. Ezzel a hunokkal való asszociálás is elesik, hiszen Attila népének maradéka itt él a honfoglaláskor, s így semmiképp sem csatlakozhat Kiev alatt a honfoglaló törzsekhez. Sőt még az esetleges tévedések megelőzésére a 12. századi forrásainkban uralkodó *cunus*=kun szót sem használja az egyébként kimutathatóan archaizáló szerző, talán éppen azért nem, mert a hehezetes *k* hang könnyen félreértésre adna okot a „*huni*” és „*khuni*” hangalak között.

Végeredményben tehát el kell fogadnunk, hogy az ANONYMUS által „*cumanus*”-nak írt szereplők valóban kunok. Csak arról a népcsoportról lehet szó, amelyet a bizánci források már a 11. század végén is *cumanusként* említenek,⁸ a magyarok pedig *cuninak*, de a 12. század végétől (1201-től)⁹ a magyar forrásokból is kiszorítja a *cunust* a *cumanus* alak. Alaposan szemügyre véve Anonymus kunjait, mégis legalább két csoportot tudunk megkülönböztetni közöttük. Az egyik, amely Álmossal és a Hétumogerrel együtt vonul Kievből Lodomérbé, tehát régebben csatlakozott a magyarokhoz,¹⁰ a másikat azok alkotják, akik Glad seregében harcolnak, segítik a területszerzésben, s olyan keményen harcolnak a magyarok ellen, hogy két vezérük el is esik az egyik ütközetben.¹¹ Ugyanezekről a kunoktól kényszerül elviselni sok jogtalanságot Gelou, a román dux is.¹² Ez utóbbiak valószínűleg még a mű keletkezése idején sem tartoztak magyar fennhatóság alá, hanem a magyarokkal ellenséges erők szövetségesei voltak.

⁶ SRH I. 113. és 116. l.

⁷ SRH I. 100. l.

⁸ Anna Comnena — lásd GOMBOS F. Albin: *Catalogus fontium historiae Hungaricae* I. Bp., 1937. 79—86. l.

⁹ GYÁRFÁS István: *A jász-kunok története* II. Kecskemét, 1873. 393. l.

¹⁰ SRH I. 47. l.

¹¹ SRH I. 49—50., 90—91. l.

¹² SRH I. 66. l.

Mielőtt rátérnénk a magyarokkal szövetséges kománokra, vessünk néhány pillantást a nem magyar területen élő rokonaikra. A gestából nem derül ki, hogy hol élnek ezek, ugyanis nem találjuk meg egyetlen utalásban sem Cumaniát. Annyit tudunk róluk, hogy a déli és keleti végeket támadják, tehát valahol arra kell keresnünk hazájukat. De kelet felé ANONYMUS szerint Szkitia terül el. Azzal, hogy Szkitia problematikáját taglaljuk, úgy látszik (DEÉR József tanulmánya¹³ után), mintha nyitott kapukat döngetnénk, amennyiben DEÉR már megállapította, hogy P. mester REGINÓT és JUSTINUST használta forrásként, illetve az „ősgestát”. Szerinte az író felületességére utal az a tény, hogy nem pontosan egyezik a későbbi krónikákkal az említett terület az ő megfogalmazásában. Amde aligha helytálló, hogy olyan alapos földrajzi tájékozottsággal rendelkező szerző, akinek amellett szívügye a határok megállapítása,¹⁴ pontosan ebben az esetben tévedne. Valószínűleg a két szerző — REGINO és ANONYMUS — tevékenységének kora közötti időszakban bekövetkezett változások regisztrálásáról van szó. REGINO szerint Szkitia Keleten (*in oriente*) terül el, a *Pontus* és a *montes Riphei* között. Hátulról *Ázsia* és az *Ithasis* folyó határolják.¹⁵ Ez a tág megfogalmazás ANONYMUSnál konkretizálódik. Az egyik igen szembeeszkő különbség a *montes Riphei* hiánya. Ezek ISIDORUS Hispalensis szerint valahol Germánia végénél vannak.¹⁶ Ha DEÉR helyesen értelmezte a *szkita* fogalmat, tudniillik, hogy egyszerűen nomád népet jelent, akkor REGINO idejében valóban a német területektől Keletre már nyugodtan beszélhetünk általánosságban is szkitákról. De nem ez áll P. mester művében. Ő pontosan definiálja Szkitia területét. Így lesz a *Pontus*ból is *Pontus Niger*. Ezzel azonban a feje tetejére áll minden, ha úgy fordítjuk, hogy „északi részről a Fekete-tenger határolja” (*ab aquilonali parte extenditur usque ad Nigrum Pontum*).¹⁷ A *Pontus* elvetésének sokkal valószínűbb oka, hogy P. mester idejében Szkitia nem terjedt az „Északi-tengerig”, hanem az „északi részekből” vertikálisan, Észak-Dél irányban „egészen a Fekete-tengerig”. REGINO *in oriente* meghatározásának módosításával adja meg a nyugati határt így: *versus orientem*; ugyanis ha a szerző Magyarországon él, akkor feltehető, hogy tőle Keletre már nomád népek tanyáznak. Ezzel egyben a keleti határt is világosan megrajzolja, hiszen a szerző Nyugatról nézi a szóban forgó területet, tehát magától érthetődik, hogy hátulról (*a tergo*), azaz Keletről határolja a *Thanais* mocsaraival. Összegezve tehát: Szkitia nyugati határa Magyarország, az északi az „északi részek”, amelyeket

¹³ DEÉR József: *Szkitia leírása a Gesta Ungarorumban* [klny. a Magy. Könyvszle. 1930. 3—4. füzetéből] 1—19. l.

¹⁴ Például Hungária határait művében szórványosan, de hiánytalanul leírja, mégis a végén, mintha valami polemiával szemben tenné, bizonyoságképpen összefoglalja a lehető legprecízebben, csak Kelet felé nem (SRH I. 113—114.); talán azért nem, mert ebben a korban az expanzív magyar feudális erők ezekre a területekre szándékoztak hatalmukat kiterjeszteni.

¹⁵ *Reginonis Abbatis Prumiensis Chronicon*, (Scriptores Rerum Germanicarum in usum scholarum.), Hannoverae, 1890. 131. l.

¹⁶ *Isidori Hispalensis Episcopi Etymologiarum sive Originum Libri XX.*, Oxonia. 1947. XIV, 8, 8.

¹⁷ Mándi MÁNDY Istvánnal (*Magyar Sunad, avagy I. Béla királynak nevetlen író-deákja*, Debrecen, 1799. 1—2.) és ERDÉLYI Lászlóval szemben (*Krónikáink magyarul*, Szeged, 1943. 12.) SZABÓ Károly (*Béla király névtelen jegyzőjének könyve a magyarok tetteiről*, Bp., 1892. 4.) és PAIS Dezső (*A magyarok elődeiről és a honfoglalásról*, [szerk. GyÖRFFY György] Bp., 1958. 97.) fordítását kell helyesnek tekintenünk, mert különben értelmetlenné válik a szöveg.

a szerző is jól ismer (Halics, Kiev, Szuzdal stb.), keleti határa a Don a nagy mocsarakkal és déli a Fekete-tenger. Ezzel azonban új probléma előtt állunk, és pedig, hogy a későbbi krónikák Szkitia-képe nem egyeztethető össze P. mesterével. Ezt a problémát csak úgy tudjuk áthidalni, ha feltételezzük Gyórfy György kutatásai alapján,¹⁸ hogy KÉZAI ismerte és felhasználta ANONYMUS munkáját, de rádöbbsent, hogy elődje REGINOT használta, és nem tudván eldönteni, kinek adjon igazat, mindkettőt felhasználta, így létrehozván a saját kompilációját. Ám ha ez igaz, akkor felesleges az „ősgesta” használatára következtetnünk. A dolog érdekessége, hogy ANONYMUS Szkitiájának területe pontosan egyezik a Kalka-menti csata utáni „Cumania” területével.¹⁹

A földrajzi megfontolások arra engednek következtetni, hogy Szkitia azonos Cumaniaival. Megfontolva, hogy szerzőnk milyen vakmerően állítja a *kun-magyar* közös honfoglalás tételét, úgy véljük, hogy azok a kunok, akikről, mint egy magyarországi népcsoport tagjairól ír, a magyarokéhoz hasonló életkörülmények között élnek. Viszont P. mester művében számtalan olyan elem található, amely arra enged következtetni, hogy nem annyira írott forrásból, hanem sokkal inkább személyes élményekből meríti a nomád életre vonatkozó ismereteit. Feltételezve, hogy a „honfoglaló” kunok életmódja hasonló a magyarokéhoz, ezen észrevételeit csakis a „nem honfoglaló” kunok életével kapcsolatban ejthette meg.

A honfoglalók *tugurium*ai nagyon emlékeztetnek a kunok jurtaira.²⁰ Nem sátrakban laknak, hanem kunyhószerű építményekben, ha nem „pajta”, „fészter” vagy „istálló” a magyar megfelelője. Menumorout személyének megrajzolásakor is mintázhatott kun példát, legalábbis ami a *többnejűséget* illeti,²¹ ugyanis a kunok előkelőbbjei sok feleséget tartottak, sőt Gyórfy István nyomán MAKKAI László úgy véli, hogy ezek hatására a román vajdánál is találkozunk hasonló jelenséggel.²² A kunok joggyakorlatából közismert a *vérszerződés* motívuma, amelyet P. mesternél is megtalálunk; habár ez a honfoglaló magyarságnál is szokásban volt más források tanúsága szerint, mégsem kizárt, hogy szerzőnk közvetlenül is ismerte ezt a szokást. Jogászember lévén, bizonyosan érdeklődéssel figyelte az ilyen megnyilatkozásokat. Hadviselésükkel kapcsolatban is találunk néhány érdekes párhuzamot. Az egyik a már annyit emlegetett *tömlő*: a *tulbou* (. . . *fluvium Etyl super tulbou sedentes ritu paganismo transnataverunt* . . .)²³ Mi nem a *tulbou* szó eredetéhez kívánunk hozzászólni,²⁴ hanem az átkelés módját vesszük szemügyre. A Pannoniába

¹⁸ Vö.: Gyórfy György: *Krónikáink és a magyar őstörténet*, Bp., 1948. 8—10. l.

¹⁹ Gyórfy György a Kalka-menti csatát 1223. június 16-ra datálja (*Napkelet feljederése*, Bp., 1967. 13.), a legújabb szovjet összefoglalás azonban május 31-et ír *История СССР с древнейших времен до наших дней*, Moszkva, 1966. 40.). — Ha elfogadjuk, hogy ANONYMUS és REGINO szövege nem egyezik, akkor ez megmagyarázná hogyan használták fel: egyszerűen más tudományos forrás hiányában a kifejezésanyagot, a földrajzi fogalmakat veszik át tőle, de nem szolgálják másolók, hanem ahol nem egyezik meg véleményük Reginóval, saját tudásuknak megfelelően változtatnak az alapul vett szövegen.

²⁰ SRH I. 57. l.

²¹ SRH I. 49. l.

²² MAKKAI László: *A milikói (kun) püspökség és népei*, Debrecen, 1936. 30—32. l.

²³ SRH I. 41. l.

²⁴ Lásd: HORVÁTH i. m. 22. PAIS Dezső: *Tömlő*, Magy. Nyelv. 1934. 36—41.

LIGETI Lajos: *Mongolok jövevényszavaink kérdéséhez*, Magy. Nyelv. 1936. 219. l.

vonulás folyamán őseink átúsztatnak a Dnyeperen és az Etylen. Hogy a folyók mely szakaszát választották az átkelésre, nem tudjuk. A Bodrogon azonban egy másik folyócska torkolatánál találják meg az alkalmas helyet, a Dunán pedig a Száva beömlésénél.²⁵ Ezeknek az eseteknek az analógiájára feltételezhetjük, hogy az előbb említett két folyón is hasonló pontokat választottak az átkelésre. P. mester nem valami véletlen folytán vázolta így az eseményeket, ugyanis ebben a korban az átkelési helyek ilyen irányú kiválasztása közismert volt. Ezt olyan tények igazolják, hogy a keleti végeken a magyar királyi várakat és határőrtelepeket olyan szisztéma szerint helyezték el, hogy szervezeten szállják meg a legfontosabb stratégiai pontokat. „Ezek a települések egyrészt az Erdélyből kifolyó vizek útjait, másrészt a nagyobb moldvai folyóknak a Szeretbe torkollását védték”.²⁶ Ha arra gondolunk, hogy ANONYMUS vezérei a Tiszántúlon és Erdélyben majdnem minden hadmozdulatukhoz módszeresen használják ki a folyók nyújtotta előnyöket, fel kell tételeznünk, hogy szerzőnk kétséget kizáróan ismerte a kunok átkelési szokását s az ez elleni védekezés módszereit és a foganatosított intézkedéseket.

Többen úgy vélik, hogy P. mester paphoz nem illő rokonszenyvel szemléli a pogány áldozatokat, amelyeket „aldamas”-nak nevez; ennek legfőbb tartozéka a „legkövérebb ló” leölése.²⁷ Habár van némi népmesére emlékeztető színezete az ilyen lakomák elbeszélésének, mégis nyugodtan feltételezhetjük, hogy a pogány kunok szertartásainak hatására fogalmazta a szerző. Am amennyire csodálja ezeket az áldomásokat, annyira fölöttük is áll. Érezni lehet, hogy csak a külső szemlélő írja le a mulatozásokat. Csak a legpregnansabb példát említjük: mélységesen lenézi még Árpádot és előkelőit is, amikor arról ír, hogy több napon keresztül tökrészegre itták magukat a győzelem feletti örömeikben.²⁸

Ami az áldomások mellett leginkább megragadta P. mester figyelmét, valószínűleg a kunok temetkezési szokása volt; vezéreit „pogány szokás szerint” temetteti el, amikor azok bevezérik földi pályafutásukat,²⁹ vagy ha kereken nem is mondja ki, akkor is forrás, patak vagy folyó mellett helyezik örök nyugalomra szereplőit, ami egyik jellemző vonása a pogány temetkezésnek.³⁰ Nem csoda a problémák ilyen súlypontozása, hiszen ez a mozzanat ragadta meg leginkább Szent Lajos életíróját is, amikor a kunokról számolt be: precízen ábrázolta a temetés egyes fázisait a felékesített és székre ültetett halott sírhatételétől a behantolásig.³¹ ANONYMUS nem ilyen részletes, csak annyit jegyez meg a temetésről, hogy „more paganismo” történt. Úgy gondoljuk, éppen ez az egyszerű utalás, amellyel úgy intézi el a dolgot, mintha az mindenki számára nyilvánvaló és közismert tény lenne, feljogosít bennünket arra, hogy feltételezzük szerzőnk eleven kapcsolatát a kunokkal.

A gesta egyik legérdekesebb figurája, Menumorout is pogány módra viselkedik, amikor úgy tűnik, hogy a várvédésben és a várívásban a minimális jártassággal sem rendelkezik, ugyanis amint a magyar csapatok szándéká-

²⁵ SRH I. 55., 86. l.

²⁶ MAKKAI i. m. 30–32. l.

²⁷ SRH I. 56. l.

²⁸ SRH I. 64. l.

²⁹ SRH I. 55., 117. l.

³⁰ SRH I. 106., 113. l.

³¹ JOINVILLE: *Mémoires ou histoire et chronique de Saint Louis*, Paris. 1859. 150–152. l. és GOMBOS im. 1231. l.

ról tudomást szerez, azonnal elhagyja megerősített várát, és az Igfon berkeibe menekül.³² (Igaz, ROGERIUS mester is az erdőben keresett menedéket a tatárok elől).

Azt sem tekinthetjük kizártnak, hogy a külföldi kunokhoz hasonló komán csapatok a magyar seregben is harcoltak. A lándzsás, zászlós magyar lovaghad mellett nyargaló könnyűlovasok, akik íj és nyíl dolgában különbe voltak mindenkinél, valószínűleg kun kötelekeket is alkalmaztak. És ekkor rájuk is vonatkoztatni lehet a szerző szavait: „Ilyennek ismerhetitek meg őket utódaikról”.³³ Arra pedig találunk néhány adatot, hogy a könnyűlovas „sagittariusok” sorait külföldön toborzott erővel egészítették ki. GYÖRFFY György említi egy granadai utazót, Abu-Hamid al-Andaluzi al-Garnati-t, aki Magyarországon járt és „Magyarországról Kieven át a Volga melletti Szakszinba ment, s *II. Gézától olyan megbízást kapott, hogy az ott élő mohamedánok közül toborozzon zsoldosokat a király serege számára.*”³⁴ Ha mégis kétségeink támadnának afelől, hogy itt nem magyar elemek szerepelnek, vessünk egy pillantást a 46. fejezet ünnepi játékaira: „Akkor Árpád vezér és az övéi a vigalom kedvéért Attila király városában töltöttek húsz napot, és *Magyarország összes vitézei* a vezér színe előtt csaknem naponta rendeztek igen nagy tornát, jó lovakon ülve paizsokkal és lándzsákkal; *más ifjak* pedig pogány szokás szerint íjakkal és nyilakkal játszadoztak . . .”³⁵ Vagyis az összes magyar katonával együtt ott vannak a kun vitézek is, ha csak nem tételezzük föl azt, hogy minden magyar aggastyán volt, az ifjúságot pedig fiatalokból verbuválták.

A kun csapatok csatlakozása is rejt egy igen figyelemre méltó mozzanatot. Miután a kieviekkel szövetséges kunokat a magyarok tönkreverik, de a vereséget szenvedett ellenséggel nagylelkűen bánnak, a kunok „magukat önként alávetették” (*se sua sponte subiugaverunt*) Álmosnak, és csak miután hűség esküt tettek, engedik bejönni őket Pannoniába (*in Pannoniam venire concesserunt*).³⁶ Ilyen, magukat önként alávető kun törzsekkel azonban legjobb tudomásunk szerint csak a Kalka-menti csata után találkozunk. A sort Borc kun vezér nyitja meg 1227 körül,³⁷ de Kötöny kunjait is hasonló föltételekkel engedik csak bejönni az ország határain belülre. (Egyébként a Kalkánál lezajlott ütközetben a kunok a kieviekkel szövetségben harcoltak). Mindenestre az a tény, hogy a kunoknak előbb engedik meg a Pannoniába való betelepedést, s csak az után vonultatja fel őket P. mester Lodomér ellen,³⁸ önmagában is kétségtelenné teszi, hogy későbbi események visszavetítéséről van szó. Csak kuriózumként szeretnénk megemlíteni, anélkül, hogy bármiféle erőltetett analógiát is kovácsolnánk, az orosz-kun csapatok hadművelési akcióinak hasonlóságát a magyarok ellen ANONYMUSNÁL — és a tatárok ellen a valóságban. 1223-ban a kievi uralkodó a kunok elé ment seregével, majd a találkozás után együtt vonultak fel a tatárok ellen a Kalkához, ahol szerencsétlenül el is veszítették az ütközetet, s kénytelenek voltak visszamenekülni

³² SRH I. 103. l.

³³ SRH I. 37. l.

³⁴ GYÖRFFY György: *Napkelet felfedezése*. 10. l.

³⁵ SRH I. 94—95. l.

³⁶ SRH I. 46—47. l.

³⁷ HURMUZAKI, Eudozin *Documente privitoare la istoria Românilor*, Vol. I. (1199—1235). Bucuresti, 1887. 102. l.

³⁸ SRH I. 47. l.

Kievbe. P. mester így ír az orosz-kun csapatok gyülekezéséről: „És a kievi vezér seregével hozzájuk (a kunokhoz) vonult, és a kunok segítségével, fegyveres sokasággal kezdtek Álmos ellen jönni”.³⁹ A vesztes csata után pedig az oroszok és kunok egyaránt Kiev falai mögött érzik csak biztonságban magukat.

E vázlatos áttekintés után, amelyben a nem magyarországi, vagy az országba frissen bevándorolt kunok viselkedését próbáltuk meg kinyomozni, nézzük azokat a kománokat, akik régebben kértek bebocsátást, és már alkalmazkodtak a hazai viszonyokhoz. Legszembetűnőbb tény, hogy az egyébként nagyon harcias és kiváló stratégia, ravasz diplomata kun vezérek a magyarokhoz való csatlakozásuk után az ország határain kívülre nem vezetnek hadat. Az őshazából Álmos vezeti a magyar, majd később kunokkal kiegészült sereget Pannoniába. Alighogy elérik az országot, egymás után kapják a különféle kun vezérek a hadi vállalkozásokra a „licenciát” és természetesen a birtokadományokat a hősi tettekért, de amint az ország határain túl kell harcolni, már vagy a fejedelmi család tagjai (Árpád unokatestvérei, Zuardu és Cadusa) vezetik a hadjáratot, vagy pedig a magyarok közül a kinevezett seregzérek (*ductores exercitus*): Lelu, Bulsuu és Botond.⁴⁰ Hogy ez nem csupán erőltetett belemagyarítás, azt az a mozzanat bizonyítja legszebben, amikor Zuardu és Cadusa Glad dux ellen vonul. Boyta, kun származású vezér, velük tart az ország határáig, de amikor azok Görögország ellen akarnak vonulni, Boyta visszatér küldöttként Árpádhoz, aki meg is adja Zuardnak és Cadusának a „licenciát”, de Boyta nem csatlakozik hozzájuk, viszont nagy birtokadományokat kap.⁴¹ Olyan mintha ezek a vezérek már ismerték volna az Aranybulla egyik a kül- és belháborúkban való részvételről szóló paragrafusait.⁴² Ugyanis szerzőnk szerint a szkiták nem voltak kapzsiak, csak az elszenvedett sérelem orvoslására és megtorlására fogtak fegyvert, hiszen olyan gazdagságban éltek, hogy az aranyból, gyöngyből még a kanászoknak is bőven jutott. Ilyen anyagi erőforrások birtokában kialakult erkölcsi és harci erényekkel nyilvánvalóan nem fér össze az alacsonyabbrendű „zsoldos” katonáskodás, rablóhadjáratokban való részvétel stb. Más a hazai földön jogos örökségért folytatott harc. Ebből bőségesen kivették a részüket a kun vezérek is. Az Aranybulla szerint a király a külháborúkban való részvételért zsoldot köteles fizetni, viszont a honvédő háborúkban való részvételre mindenkit kötelezhet. A párhuzam mindenesetre elgondolkoztató. HORVÁTH János maga is hasonlóságot vél felfedezni P. mester műve és az Aranybulla között. Ez csak olyan szellemtörténeti érvekkel magyarázható (ha a gesta keletkezését 1222 előttre tesszük), hogy „benne volt a kor levegőjében”, „az író megérezte az elkövetkező változásokat” stb. HORVÁTH nem von le ilyen következtetéseket, csak utal a hasonlóságokra. Gondolunk itt elsősorban a *ius resistendi* és az *anathema* vonatkozásaira, ahol még az 1231-es bullával is összeveti a gestát. Problematikus az *infidelitas* kérdése is, ugyanis maga mutat rá arra, hogy csak 1229-ből vannak adataink, hogy Béla hűtlenség címén eljárást indított anyja gyilkosai ellen. Ide vehetjük azt a megállapítást, miszerint az író a „fejedelmi személyek” háttérbeszorításáról ír, ez szintén az Aranybullában nyer írásos formát. Párhuzamot vél felfedezni a gesta *honor* és *beneficium* terminusai és az Arany-

³⁹ SRH I. 43—44. 1.

⁴⁰ SRH I. 107. 1.

⁴¹ SRH I. 89—92. 1.

⁴² *Corpus Juris Hungarici*, [szerk. MÁRKUS Dezső] I. Bp., 1899. 134. 1.

bulla vonatkozó paragrafusai között. Végül, de nem utolsó sorban, úgy véli, hogy a nagyarányú birtokadományozást, amelyet ANONYMUS bemutat, az Aranybulla igyekszik majd korlátozni.⁴³ Rendkívül nehéz az elsődlegességet megállapítani egyazon kor elbeszélő forrásai és okleveles gyakorlata között. Stiliztikai módszerek aligha vezetnek célra, hiszen a szerzők javarészt ugyanazon iskolákban, ugyanazon a tananyagban nevelkedtek, hasonló beosztásban tevékenykedtek tanulmányaik befejezése után stb. Marxista szempontból mégis az okleveles forrásnak kell elsőbbséget adnunk, mert egyáltalán nem igazolható, hogy az objektív társadalmi-gazdasági törvényszerűségeket regisztráló jogi gyakorlat egy, a valóságtól többé-kevésbé elütő (ti. már a művészi tükrözés révén is!) elbeszélő forrásból vegye keletkezését. Megfordítva sokkal inkább elképzelhető: a jogi okleveles gyakorlat tükröződik az elbeszélő forrásban. Ezt könnyen feltételezhetjük az Aranybulla vonatkozásában is, hogy ti. az ebben rögzített joggyakorlat kap művészi megfogalmazást a történeti műben, akár úgy, hogy vitába száll velük, s az ellentétes véleményeket idealizálja, akár úgy, hogy bizonyos paragrafusait elfogadja a szerző. Sokkal egyszerűbb egy már meglévő joggyakorlat ellen hadakozni, mint egy terv, egy homályos elképzelés jegyében programot hirdetni. Kézenfekvőbb, ha egy jogában sértett osztály vagy réteg szószólójának tartjuk P. mestert, mint egy olyan eszme propagátorának, amely fölött már — HORVÁTH szerint is — ha csak időlegesen is, de meghúzták a vészharangot. Annak megállapítására azonban, hogy mely jogszabályok elutasításáról, illetve elfogadásáról lehet szó, mindenképp azt kell megvizsgálnunk, hogy a mű szereplői milyen pozíciót töltöttek be a valóságban. Kézenfekvő lenne feltételezni, hogy törzsfők, akik a hét, illetve tizennégy törzset vezetik; ha azonban az eladományozott birtokok milyenségét vizsgáljuk meg, egészen más derül ki. Azt Anonymus kihangsúlyozza, hogy birtokaikat katonai kötelezettségekkel kapják a megajándékozottak: Ketel fia Oluptulma Komárom várát építi fel, Ed Hymusudort, Zobolsu a róla elnevezett erődítményt, Tosu Saruuart, ugyanígy Ursuur, Pota, Ethe (Surungrad), Curzan, Eudu (Zecuseu) stb. egymás után emelik a várakat, vagy építenek határvédő gyepeket, megerősített helyeket.

Közelebről szemügyre véve ezeket az adományokat kiderül, hogy tulajdonképpen ispánságok eladományozásáról van szó. Borsut, miután felépíti Borsod várát, és a lengyel föld felé kitér, a határt nagy örömmel fogadják a vezéri udvarban: „A vezér pedig Borsut hűbérként megtette abban a várban ispánná, és azoknak a részeknek minden gondját reá bízta.”⁴⁴ Ugyanez a Borsu később az apjának adományozott birtokot, amely szintén ispánság volt, összevonta a sajátjával, pontosabban: „... a fejedelem Bungerek Borsu apjának nagy földet adott a Topulucea folyótól egészen a Souyou folyóig, amelyet most Miscoucynak neveznek, várát is adott neki, amelyet Geurunek mondanak, és azt a várát Borsu a saját várával, amelyet Borsodnak neveznek, egy ispánsággá tette.”⁴⁵ Ugyancsak ispánsággal jutalmazza a fejedelem Hubát Zubur elleni hadműveleteiért (*dux Arpad Hubam fecit comitem Nitriensem et aliorum castrorum*).⁴⁶ A zarándi ispánságot pedig Velueknak ajándékozta szerzőnk Árpáddal.⁴⁷ Hipotézisünk kontrolljaképpen azt

⁴³ HORVÁTH i. m. 274., 271., 273., 265., 14., 12. l.

⁴⁴ SRH I. 59. l.

⁴⁵ SRH I. 72. l.

⁴⁶ SRH I. 80. l.

⁴⁷ SRH I. 105–106. l.

kell megvizsgálnunk elsősorban, hogy az ANONYMUS által használt terminológiát az okleveles gyakorlatból ki tudjuk-e mutatni, azaz a *Princeps*, *Primates*, illetve *Yobbagiones* jelenthet-e ispánokat. Az 1173–77-re datált Caba-féle végrendeletben olvashatjuk:

„*Tale votum et oblacionem meam Rex et omnes Principes, qui aderant, approbarunt, et ut perhenniter ratum esset, Rege iubente per manum Pauli Prepositi et eiusdem Regalis Notarii presenti scripto confirmatum est et sigillo Regali roboratum. Quando Rex ista fieri precepit, in die dominico in domo Scene Comitibus sub quadam quercu sedebat, et Comitibus isti cum eo: Dionisius Comes Baaciensis, Gallus Comes Albensis Ultrasiluanus, Thomas Comes Clusiensis, Zemere Comes de Simtei, Pancracius Comes Temissiensis, Antonius Comes Novi Castri, Scubanus Comes Strigoniensis, Thomas Comes filius Samsonis, Cornelius Comes Geuriensis, Thomas filius Zah, et alii quam plures ministeriales Regis viciniore et remoti, quos omnes nominatim dinumerare vel describere longum est.*”⁴⁸

Ennyiből azonnal kiderül, hogy a jelenlevő *princeps*ek szinte valamennyien *comes*ként tevékenykednek. A *yobbagiones* szónak ispánokra vonatkoztatása egész sereg példával illusztrálható. A SZILÁGYI Loránd által összegyűjtött számtalan vonatkozásból csak egyet szeretnénk kiemelni, a legjellemzőbbet:

„... *Micha palatino et Baciensi comite, Benedico bano ac comite de Zala, Veytich curiali comite ac Nitriensi, Legforo voyuoda, Teodoro comite de Budrig, Stefano comite de Suprun, Nicolao comite de Bychor, Tiburtio comite de Zounac, Pohr comite de Musum et aliis Jobbagionibus in regno nostro existentibus.*”⁴⁹

De a *primates* kategóriájába is belefér az ispán. Íme egy 1246-ból származó példa: „*Existentibus Hungariae Primatibus Dominico Archiepiscopo, Modesto Episcopo, Vrzio, Chuntio, Thomoyno Comitibus.*”⁵⁰ Semmi akadályja tehát, hogy a nevezett személyek között javarészt ispánokat feltételezzünk. III. Béla korát szokták úgy jellemezni, mint a királyi birtok nagyméretű eladományozásának kezdetét. Az tény, hogy Béla adományozott először el egész megyét katonai kötelezettségekkel terhelt, de ezt külpolitikai, honvédelmi céllal tette. Valószínű, hogy fiai — viszálykodásuk idején — belpolitikai céllal is adományoztak el várakat, várbirtokokat, ispánságokat. Ahogy nőtt az ellentét, nőtt láncreakciószerűen az adományok száma és mérete is, s így az egyszerűbb szolgálatot teljesítő katonai előjárók is — katonai erejük eligérésével — máról-holnapra nagybirtokosokká válhattak, hiszen a harcban álló feleknek minden egyes várra, minden egyes katonai egységre, amelyet riválisuk elöl meg tudtak kaparintani, szükségük volt. Ezek ellen lép fel az Aranybulla, amikor kimondja: „*Integros comitatus vel dignitates quascumque in praedia seu possessiones non conferemus perpetuo.*”⁵¹ Itt azonban éppen „*in perpetuum*” adományozásról van szó, hiszen P. mester úgy tünteti fel az adományokat, mintha azok ősfoglalások lennének.

De más oldalról is támadás érhetne 1222-ben ezeket a birtokokat, hiszen kun vezérekről van szó, akik *hospes*nek számítanak, márpedig az Aranybulla

⁴⁸ Idézi HORVÁTH i. m. 261. (Vö.: WENZEL uo. I. 69. SZENTPÉTERY Kritik. jegyz. 128.)

⁴⁹ SZILÁGYI Loránd i. m. 20. l.

⁵⁰ FEJÉR, Georgius: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, IV, 1. 414. l.

⁵¹ *Corpus Juris Hungarici* I. 138. l.

leszögezi: „Birtokot a királyságon kívülieknek ne adjanak; és ha valamelyiket eladományozták vagy eladták, azt a királyság népének adják visszavásárlásra, vagy egyszerűen vegyék vissza.”⁵² Az eddigi álláspontok megfogalmazói Anonymus indítékát műve megírására az uralkodó osztály „feudális nacionalizmusában” vélték felfedezni. Úgy gondoljuk, ezt az álláspontot némileg revideálni kell, ha tüzetesebben megvizsgáljuk, hogy a kun-barát, hospes-párti szerző mennyire nem a magyar „feudális nacionalizmust” hájjal kenegető módon ábrázolja a magyarokat. Íme néhány példa:

Mindjárt a mű elején egy eléggé zavaros kompilációval találkozunk. Szerzőnk bemutatja Szkitiát, majd megjegyzi: „Szkitia szomszédos keleti része felől voltak a Góg és Magog népek, akiket Nagy Sándor bezárt.”⁵³ Ezután elmondja, hogy a szkítákat senki sem verte meg csatában, majd egy váratlan fordulattal kijelenti: „És Szkitia első királya Magog volt, Jafet fia...”⁵⁴ Ha figyelembe vesszük, hogy ebben a korban a nevezett területen élő kunokat nevezik szkítáknak FRESINGI Ottótól SPALATÓI Tamásig a krónikások, könnyen elképzelhető, hogy szerzőnk a magyarokra érti a „Góg és Magóg nép” kifejezést, annál is inkább, mivel azt is hozzáteszi, hogy tőlük kapta a magyar nemzet a nevét. Ezt a népet pedig ugyancsak „lokalizálta” Nagy Sándor. A dolog érdekességét még az is fokozza, hogy szerzőnk elhallgatja, milyen fondorlatos módszerrel sikerült Magógnak győzhetetlen szkíták trónját megszerezni. FÓTI József Lajos és DEÉR József kutatásai a nyomán fogalmat alkothatunk magunknak arról, hogy milyen „dicsérő” megnyilatkozásnak számított ebben a korban valakit Gógtól és Magógtól származtatni.⁵⁵ Kézai is polemizál egy ilyen felfogással, amely szerint Filimer királyfi által a gótok táborából kiűzött prostituáltak és fajtalan szellemek Meotisz-beli tivornyáinak eredményeként jöttek volna a világra a magyarok. Ez ellen védekezve oly messzire elmegy KÉZAI, hogy még a bibliai leszármazási táblázatot is meghamisítja.⁵⁶ (Könnyen elképzelhető, hogy amikor Julianusék a pogány magyarok keresésére indultak, jól értelmezték a *Gesta Hungarorum*-ot, hogy ti. valahol Szkitia, azaz Cumania keleti része felé kell lennie a „Góg és Magóg nép” maradékának.)

Magóg király nemzetségéből származott Athila király is, akiről egyáltalán nem derül ki, hogy hun. Athila P. mesternél egyértelműen magyar. De hogy a hun királyi származás sem örvendett valami nagy népszerűségnek Európában, arra eklatáns példa, hogy Béla király egyik levelében a katolikus hit legnagyobb ellenségeiként bemutatott tatárokat Attilához (*Totyla*) hasonlítja.⁵⁷ SPALATÓI Tamás szintén a keresztények legvadabb üldözőjének tartja Attilát (*dux Athila, ferocissimus persecutor christianorum*).⁵⁸ Persze ezután kérdéses, hogy miért maradt mégis a hun–magyar kontinuitás gondolata krónikáinkban. A probléma kulcsa ANONYMUS. Bár eddig is említették a magyarokat hunként a krónikák és évkönyvek, ANONYMUS minőségileg újat hoz azzal, hogy nem az azonosítás, hanem a genealogizálás síkjára fekteti a hangsúlyt. Azzal, hogy a magyarokat Attila örökébe hozza, olyan jogfolytonosság mellett tesz tanubizonyságot a Kárpát-medencében, amelyet senki sem hagyhat figyelmen kívül egy olyan társadalomban, ahol a föld-birtok az államiság alapja. Az „örökösödési jog”, nem pedig az „ősi dicsőség” miatt maradt meg, sőt bővült az idők folyamán a hun–magyar eredet gondolata.

A kun vitézek fontos szerepét nemcsak azzal emeli ki a szerző, hogy ők a legjobb lovasok (*Turzol*)⁵⁹ vagy hogy nagylelkűek, mint Ketel utódai, akik András király feleségének honvágya és félenksége miatt birtokot cseréltek a királlyal,⁶⁰ hanem azzal is, hogy a magyarokat és a magyarok teljesítményeit lekicsinyli. A Glad vezér ellen induló Zuardu és Cadusa csak Boyta kun vezér segítségével képesek győzni, noha egész Bul-

⁵² Uo. 140. l.

⁵³ SRH I. 34. l.

⁵⁴ SRH I. 35. l.

⁵⁵ DEÉR i. m. 2–3. l. ill. FÓTI József Lajos: *Góg és Magóg*, Irod. tört. Közl. 1913. 28–59. l.

⁵⁶ SRH I. 143–144. l.

⁵⁷ THEINER, Augustinus: *Vetera Monumenta Historica Hungariam Sacram Illustrantia* I. Roma, 1859. 231. l.

⁵⁸ GOMBOS F. Albin i. m. III. 2223. l.

⁵⁹ SRH I. 56. l.

⁶⁰ SRH I. 55–56.

gáriát meg tudják verni nélküle.⁶¹ A győztes Tosut és Zobolsut végül is a 28. fejezetben megállásra és visszavonulásra kényszerítik Menumorout katonái, s csak az 51. fejezetben köszörülük ki a csorbát a nem magyar Usubuu és Velec.⁶² A Zubur cseh herceg ellen vonuló Zuard, Cadusa és Huba magyar vezéri trió segítségére kell küldeni a kun Bunger fia Borsut, hogy kiszabadítsa őket a kutyaszorítóból.⁶³

Sokszor még akkor is kun vitéz kap birtokot, amikor magyar vezérek hajtják végre a harci feladatokat. Például Tosu és Zobolsu győzelmei után Árpád Huhot kun vitézt adományozza meg hatalmas birtokkal; ugyan ez a helyzet Boyta esetében is.⁶⁴ Ugyanakkor Tosu fia Lelu csak fújja a kürtöt, Bogat fia Bulsuu csak lengeti hadijelvényét, mások meg Lelu lenget és Bulsuu fuj,⁶⁵ de minden erőfeszítés hiába, egy talpalatnyi birtokot sem kapnak. Ugyanígy Botondnak sincs szerencséje a birtokszerzésben.

Ha már Botondnál tartunk, ez a szegény vezér minden dicső győzelme ellenére is neveltségessé válik Anonymus tolla alatt, ugyanis a nagy erejéről híres férfiút kontrasztként „végelgyöngülésben” pusztítja el,⁶⁶ miután legfényesebb haditettének, a bizánci kapu betörésének hitelességét kétségbe vonta.⁶⁷ Nem jár jobban a magyar sereg másik két vezére sem, Lelu és Bulsuu is igen szegyenletes módon, akasztófán végzik életüket. De dicstelven véget érő kun nincs a gestában.

A fejedelem ANONYMUSnál „*tuquriumban*” lakik, aminek jelentése közismerten „kunyhó, fészker, pajta, istálló” a legjobb esetben „sátor”, amíg nemesei „*curiát*” és „*villát*” birtokolnak Csepel szigetén, s ezt még az sem nagyon menti, hogy ugyanitt „*domos ducales*” épített magának.⁶⁸

Ha a fejedelmi törzs totemállataira gondolunk, itt is akad érdekesség. Már azt a tényt is, hogy kettős totemről van szó, azaz karvaly párzik disznóval, kritikusan kell szemlélőnünk. Az még csak érthető, hogy *astur*, habár ragadozó madár, s mint ilyen tisztátalan a *Biblia* szerint, szerepel Álmos anyja álmában, s ettől fogan gyermeket, de az már sokkal kevésbé, hogy hogyan lesz a szarvasünnöt jelentő Enethből ANONYMUSnál Emesu, azaz nőtényi disznó.⁶⁹ Egyetlen fejedelemre sem lehet valami hízelgő, hogy elírásból, vagy szándékos tévedésből az anyját „Göbe” névvel illetik. Valószínűleg érezte ezt a mester is, s azért igyekezett ellenpontozni Álmos nevének hízelgő etimologizálásával a fejtegetést.

Nem járt jobban a másik totemisztikus emlék sem ANONYMUS kezei között. A csodaszarvas mítoszról egyszerű vadászkaland lesz nála, s ami szintén figyelemre méltó, a lenyúlazhatatlan magyar csodaszarvast⁷⁰ Borsu kun vezér egy hegy csúcsára üldözi, és megöli.⁷¹

Azt hisszük, több bizonyítékot nem kell felsorakoztatnunk annak bizonyítására, hogy az uralkodó osztály „feudális nacionalizmusának” dicsőítéséről aligha lehet beszélni P. mester művében: sokkal inkább a hospesek, elsősorban a kunok fontosságának kihangsúlyozását tartja szem előtt.

Talán elegendő alappal rendelkezünk annak megállapításához, hogy a szerző lényegében az idegeneknek, elsősorban a kun hospes-elemeknek örökjogon adományozott ispánságok tulajdonjogát igyekszik bizonyítani. Mint ez közismert, az ispánságok örökbirtokként való eladományozása ellen és az idegeneknek adományozott vagy eladott földek visszavételéről az Aranybulla intézkedik. Elképzelhetőnek tartjuk HORVÁTH János feltevését, hogy a gesta végeredményben propagandairat, amely II. András birtokpolitikáját volt hivatva igazolni, s Álmos, a nagy adakozó mezében a király jelenik

⁶¹ SRH I. 89–92. l.

⁶² SRH I. 70., 103–105. l.

⁶³ SRH I. 75–76. l.

⁶⁴ SRH I. 70., 91–92. l.

⁶⁵ SRH I. 82., 86. l.

⁶⁶ SRH I. 113. l.

⁶⁷ SRH I. 87. l.

⁶⁸ SRH I. 88–89. l.

⁶⁹ SRH I. 38. l.

⁷⁰ Pl. szt. László katonái is hiába akarták lelőni: SRH I. 394–395. l.

⁷¹ SRH I. 76. l.

meg.⁷² Am arra támaszkodva, amit néhány oldallal később maga is kifejt, hogy ti. a mű lényegében birtokigazolás, úgy véljük, sokkal nagyobb a valószínűsége annak, hogy a gesta nem az Aranybulla előtt propagálja és igazolja a főúri birtokokat, hanem sokkal inkább jogi kibúvót keres a törvény végrehajtása alól, s keletkezésének idejét inkább a törvény meghozatala és szankcionálása közötti időszakra kell datálnunk, mint elé. Ugyanis ha P. mester valóban a hospes-tulajdonban levő ispánságok érdekében kardoskodott, akkor meg kellett találnia a törvény alóli kibúvársra lehetőséget teremtő paragrafust, amely kimondja: „Megtartjuk a várjobbágyokat a szentkirálytól szerzett szabadságuk szerint, hasonlóképpen a hospesek is, bármiféle nemzetségből valók is, azon szerzett szabadságuk szerint tartassanak örökké, amely kezdetől fogva van nekik”.⁷³ Azt hisszük közel járunk az igazsághoz, ha feltételezzük, hogy a cikkelyek ellentmondásosságát kihasználva kísérte meg szerzőnk az idegen birtokosok földjeinek jogos birtoklását igazolni, s valójában egy rendkívül leleményes és nagy tudású jogász játékát látjuk a paragrafusokkal. Valószínűleg az általa említett kun családok nem olyan régen vándoroltak be az ország területére, hogy kun származásuk feledésbe ment volna, s ezért találta ki P. mester a kabar-magyar analógia alapján a kun-magyar közös honfoglalást, az esetleges félreértések elkerülése végett megemlítve, de kizárva a fazárokat is.

Lényegében tehát az anonymusi munka az első magyar oklevélgyűjtemény, sőt egyetlen nagy oklevélnek is felfoghatjuk, amelynek protokollum-részében szerepelnek az adományozó uralkodóra vonatkozó adatok: Álmos és Árpád származása, tettei, amit a vezérek tanácsával intéznek. A fejedelmek a cselekvők a diplomáciai irányítás, a hadvezetés, a gazdasági és ideológiai ügyek intézői és aktív főszereplői. Az oklevél contextus-része a honfoglalással kezdődne, itt következnek az adományozottak, felsorolva az adományra feljogosító tetteiket. Ebben a részben a fejedelem szerepe szinte a nullával lesz egyenlő, egyedül a Salanus elleni ütközetet vezeti, egyébként csak bevonul a már elfoglalt területekre, ünnepel, eszik-iszik, gyereket nemz, és nem utolsó sorban birtokokat adományoz. Az aktív cselekvők itt a vezérek, akik szállásterületeket foglalnak, haditetteikért megajándékozzák őket, gyepüt építtetnek, várakat emelnek stb. A szerző a hitelesség és objektivitás látszatának kedvéért keveri a magyar hagyományokat a kunokról költött cselekmény fonalával, de a kunok teljesítményeit a magyarok rovására eltúlozva. A mű eschatocollum-részében a honfoglalás befejezését követő cselekmények bemutatására kerítene sort szerzőnk, mintegy kortörténeti záradékképpen, dátum helyett. A honfoglalók vitéségének szenvedő tanui, a kalandozások által sújtott vidékek, mintegy a hitelesítő tanunévsort helyetessítik. A betelepült hospesek névsora is lényegében ezt hivatott bizonyítani.

Magunk is tisztában vagyunk azzal, hogy ez az analógia némileg erőltetett, habár az elbeszélő források jogfolytonosságot igazoló szerepével ebben az időben, sőt még a későbbiekben is számolnunk kell.⁷⁴ Azt sem hagyhatjuk

⁷² HORVÁTH i. m. 267—270. 1.

⁷³ *Corpus Juris Hungarici* I. 138. 1.

⁷⁴ Vö.: FEJÉR i. m. VII, 1. 108—109. (Nagy Lajos korában még az István-legendát is jogbiztosítéknak tekintették.) Ugyanezt bizonyítja a Hartvik-legendáról GERICS József (*Kronikáink szerepe a középkori jogéletben*, Levélt. Közl. 33. évf. 1962. 10—12.). Korabeli nyugati analógiára mutat rá GYÖRNY János (*Gesta Regum, Gesta Nobilium*, Bp., 1948. 54—55. 1.) az Anjou—Plantagenet család ősi származását igazoló krónikának, a *Gesta*

figyelmen kívül, hogy ANONYMUS is oklevélnek tartja munkája műfaját, amikor ezt írja: „*Quorum etiam bella et fortia queque facta sua, si scriptis presentis pagine non vultis, credite garrulis cantibus ioculatorum et falsis fabulis rusticorum . . .*”⁷⁵

De az említetteknek kívül is hemzseg a műben a számtalan jogi utalás. A vérszerződésre nem akarunk kitérni, mert ezzel már sokan foglalkoztak. Tudja szerzőnk, hogy a kiskorú király mellé egyrészt országrektorokat választanak, akik az igazságszolgáltatást intézik, másrészt seregvezéreket, akik a kül- és hadügyeket (53. fejezet). Tökéletesen tisztában van a „nemzetközi joggal”, precízen mutatja be a mű több helyén is a követküldés, követfogadás módszereit, a követekkel való bánásmódot stb. Jártas a szerződések megkötésében a kezességétől a hadiszerződésig. Pl. nála Ruthenia hódoltatása is jogos, hiszen Álmos csak az Athilának fizetett járadékot követeli a törvényes örökös jogán (8. fej.). Számtalanszor hivatkozik arra, hogy Magyarország területe Álmos jogilag alaposan alátámasztott öröksége Athila révén (5. 11. 19. 20. 38. stb. fej.). Pannoniát harc, vér és dicsőség árán hódította el Athila a rómaikatól, s ezzel meg is váltotta örökösei számára (1. fej.). Ugyanitt utal arra, hogy jogtalanság a legnagyobb sérelem, ami szkitát érhet.

Jogilag problematikus Menemorout szerepe, ugyanis Álmos követeket küld hozzá, hogy Athila jussát kérje (19. fej.) de Menemorout kifejti, hogy Athila az ő dédapjától ragadta el ezt a területet, tehát lényegében Álmos a jogsértő (20. fej.). Ezen úgy segít a szerző, hogy nem teszi el az útból a tönkrevert duxot, hanem összeházasítja leányát a fejedelem sarjával, s így birtokait is megtartja, amelyet természetesen most már precíz birtokjogi igazolással hagyhat örökül vejére (51. fej.). Olykor a szerző még be is biztosítja jogilag hősei tettét, amikor az ügyis jogos örökséget még egy – valószínűleg a népmesékből kölcsönzött, vagy igricdalokból vett – fordulattal meg is vásároltatja velük néhány lóért, ezzel kárpótolva, de egyben ki is gúnyolva Salanust. Nem tréfálnak viszont a „hűtlenség” bűnébe eső Loborcy ispánnal, hanem a korabeli szokásoknak megfelelően felkötik. Ugyanígy jár Zubur is, ugyanis a szlávok mind tudják, hogy Athila jog szerinti örökösével állnak szemben, Zubur mégis az *infidelitas* fogalmát kimerítő véres csatát provokál Nitra alatt (33–37. fej.). Ugyanakkor Erdélyről nem derül ki, hogy Álmos öröksége, s ezért Tuhutum egyszerű hódító, Gelou sem „hűtlen”, csak a balsortól üldözött hadvezér, akit a vesztett csatából való menekülés közben terít le az ellenség (24. fej.), s itt Tuhutum is úgy gyakorolhat főséget, hogy e vidék népe vezére halála után őt választja meg urának, s erre mindkét fél esküt tesz. Ugyancsak jogászra vall a megfontolás, hogy a döntő ütközet után, amikor még ki sem hűlt a legyőzött ellenséges katonák holtteste, máris a jogállapot rögzítését tartja elsődleges feladatnak Scerii-nél (40. fej.).

Tipikus esetét látjuk a jogászai gondolatmenetnek Lelu és Bulsuu halála bemutatásakor. A két kalandozó vezér kivégzése alapján véve indokolt volt a szerző szerint is, mert jogtalanságot követtek el.⁷⁶ Ezért felakasztották őket. Az akasztás azonban az *infidelitas* büntetése volt. Amennyiben magyarok

Consulum Andegavensium-nak keletkezését elemezve. Vö. még: KRISTÓ Gyula: *Korai levéltári és elbeszélő forrásaink kapcsolatához*, Acta Universitatis Szegediensis de József Attila Nominatae, Acta Historica, Tom. 21. Szeged, 1966.

⁷⁵ SRH I. 87. 1.

⁷⁶ SRH I. 114. 1.

szó nélkül hagyják ezt a helytelenül megválasztott kivégzési formát, elismerik a német császár hűbéri fennhatóságát a magyarok felett. A németek e jogtalan igénye méltán váltott ki nagy felháborodást a magyarokból, s most már ez ellen fellépve a jogtalanság kiküszöbölése érdekében fognak fegyvert. A Botond, Zobolsu, Vrcun által végrehajtott megtorló hadjárat tehát már kötelességszerű volt (56. fejt.). Csak mellesleg jegyezzük meg: a gesta nyelvezetéről is kimutatták, hogy jól alkalmazza a jogi terminológiát a szerző.

Annak ellenére, hogy az Aranybulla intézkedései elleni fellépést látszik megkísérelni ANONYMUS, mégsem látjuk százszázalékosan igazolva, hogy műve ekkor keletkezett. Az igaz ugyan, hogy Béla ifjabb király 1226—1231 között erélyesen látott a „hamis néven örökbirtoknak nevezett haszontalan és fölösleges adományok”⁷⁷ visszaszerzéséhez, de sikertelenségét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy az 1231-ben napirendre kerülő megújításkor is beveszik ezt a cikkelyt, sőt 1267-ben a második megerősítéskor szintén, és még Nagy Lajos (1351-ben) sem változtatja meg ezt. A kunok szerepeltetése ugyanúgy nem lehet irányadó, mert a *kun kérdés* az egész 13. század egyik legégetőbb problémája. Nem irányadóak más belpolitikai vonatkozású utalások sem. A király fiának az apa életében való megkoronázása ekkor már kialakult szokás. A vérszerződés és az Aranybulla bármily hasonlóan intézkedik is a belviszályokról, mégis végig kísérik az egész századot. Elegendő csak Imre és András, vagy András és Béla ellenségeskedéseire gondolnunk, nem is beszélve Bélának és Istvánnak az isaszegi fegyveres összecsapásig fajult ellentétéről. Hasonló a külpolitikai kép is. A szerző németellenessége éppen úgy adódhatott a merániaiak gyűlöletéből, mint a német lovagrend iránti ellenszenvből, a tatárjárás idején tanúsított német viselkedés által kiváltott jogos felháborodásból vagy Styria elvesztése miatt érzett elkeseredésből (1260-ban). Tudjuk, hogy III. Béla Bizánc ellen hadakozva bevette Szófiát is 1183-ban. De Béla ifjabb király is nagyszabású hadjáratot vezet Viddin alá. István ifjabb király pedig a menekülő kunck és görögök által támogatott bolgárokat öt ütközetben tönkreveri, Viddint beveszi, előnyomul Tirnovóig és Szófiáig, hódolásra bírva a bolgár cárt és megbuktatva a görög uralkodót. Valamennyi külpolitikai momentum közül talán Halics lehetne leginkább kormeghatározó, mivel 1234 után többé nem került huzamosabb időre magyar fennhatóság alá. Ám Dániel halicsi fejedelem 1260-ban még hűbéresként harcol a magyar csapatok mellett, s Kun László éppúgy „Ladislaus, Dei gratia Hungariae . . . Galliciae, Lodomeriae, Cumaniae Bulgariaeque Rex”, mint ahogyan Nagy Lajos is feltünteteti címzésében ezeket a területeket.

Nem elhanyagolandó motívum a gestában, hogy Zulta herceg a kumánok földjéről hoz feleséget a fia számára,⁷⁸ ugyanis ez könnyen párhuzamba állítható Béla politikailag indokolt tetteivel, hogy ti. István fiát egy előkelő kun leánnyal házásította össze 1254-ben. Ugyancsak érdekes, hogy ANONYMUS a kunoknak hét törzséről beszél, holott a tatárjárásig csupán egy töredékük települt be az országba.

Az elmondottak alapján persze felmerülhetnek más jellegű kérdések is, többek között, hogy amennyiben a mű nem az Aranybulla előtt keletkezett, akkor a reánk maradt kézirat egyáltalán másolat-e.⁷⁹ Ugyanis tartalmának

⁷⁷ HÓMAN Bálint—SZEKFI Gyula: *Magyar történet* I. Bp., 1935. 504. 1.

⁷⁸ SRH I. 114. 1.

⁷⁹ PAULER Gyula—SZILÁGYI Sándor: *A magyar honfoglalás kútfeje*, Bp., 1900. 383.

megfelelően külső formájában is igyekszik az oklevelek utánzására. Az iniciálé és miniatura szakavatott ismerői szerint leginkább a IV. Béla alatt keletkezett oklevelek külalakjára emlékeztetnek a mű díszítőelemei. A hibák, amelyek másolat mivoltát hivatottak igazolni, adódhattak nemcsak a mű másolásából, hanem esetleg a szerző követte el őket forrása másolása közben.

ANONYMUS forrásainak kutatásánál — ha elfogadjuk, hogy lényegében a birtokigazolás játssza a főszerepet és nem a történetírás szándéka — elsődleges forrásnak, legalábbis, ami rendkívül precíz topográfiai ismereteit illeti, a megajándékozottak számára kiállított okleveleket kell tekintenünk, amelyekben szereplő nevekhez a szerző önálló szófejtéseket gyártott, vagy pedig a már meglévő népetimológiából merítette magyarázatait. Emellett bizonyítottan vehetjük, hogy történeti forrásai közül a primér szerepet REGINO műve töltötte be. Föltehetőleg a magyar szentek legendáit is ismerte, elsősorban a Gellért-legendát.⁸⁰ Nem tisztázott megnyugtatóan, hogy Anonymus használta-e a Richardus-féle jelentést, vagy Juliánusék indultak el az ő műve alapján a pogány magyarok keresésére, akik Szkitiát lakják „*usque in hodiernum diem*”.⁸¹

De P. mester az említetteken túlmenően is utal egyik legfőbb forrására, az „igricsek csacska dalaira és a parasztok hamis meséire, akik a magyarok vitézi tetteit és háborúit nem hagyták feledésbe menni”.⁸² Világosan szemlélteti ezt a 25. fejezet, amelyben nemcsak hivatkozik rájuk, hanem forrása hatására még a rímkenyszernek is engedve, maga is versben tör ki, miközben az igricdalból idéz.⁸³ Természetesen figyelembe kell azt is vennünk, hogy az igricsek dalai sem rendelkeztek ebben a korban tökéletesen megbízható történeti értékkel, mert fizetségért énekelve nyilvánvalóan ahhoz igazították mondanivalójukat, hogy éppenséggel kinek a kedvére daloltak. A dalok mellett érdekes népmesei motívumokkal is találkozunk a gesta elemzése során, pl. a kunok a következő ízes és a népmesékből közismert kifejezésekkel tesznek fogadalmat Álmosnak: „A mai naptól urunkká és vezetőnké választunk a legutolsó nemzetségünkig, és ahová a szerencséd vezet téged, oda követünk”.⁸⁴ Hasonló ehhez a magyarok fogadalma is. Az igricénekek és parasztnesék felhasználása kétirányú, egyrészt támaszkodik rájuk a szerző, ahol párhuzamok vannak az elbeszélésben, másrészt polemizál ott, ahol céljainak megfelelően változtatott forrásán. A tudós nagyképűség, amellyel kezeli ezeket a történeteket, kiválóan alkalmas arra, hogy az írott történelem ismerőjének mezében kivédje az esetleges olyan jellegű támadásokat, amelyek a népi elbeszélésekre támaszkodva vonnák kétségbe egyes helyeinek hitelességét. Ez a szóbeli hagyomány vezethetett helyesírási hibákra is, ha ebben a korban egyáltalán beszélhetünk valamiféle kialakult irodalmi nyelvről. Éppen ezért a hangok nyíltságának és zártságának állapotát nem tekinthetjük kormeghatározó tényezőnek, amíg a nyelvjárási területek történeti vonatkozásai nincsenek megnyugtató módon tisztázva s a mű keletkezése területileg lokalizálva, ugyanis a tájszólásokban ugyanazon időben is másként ejtettek azonos betű-

(FEJÉRPATAKY László véleménye.) SZILÁGYI Loránd i. m. 202. l. BERKOVITS Ilona: *A magyar miniaturafestészet kezdetei. Az Árpádkor.* Magyarorságtud. I. évf. 1942. 514. l. KARSAI Géza: i. m. 165. l. GOMBOS F. Albin i. m. 229. l. (1350 körülre teszi!).

⁸⁰ HÓMAN i. m. 100. l.

⁸¹ SRH I. 35. l.

⁸² SRH I. 87. l.

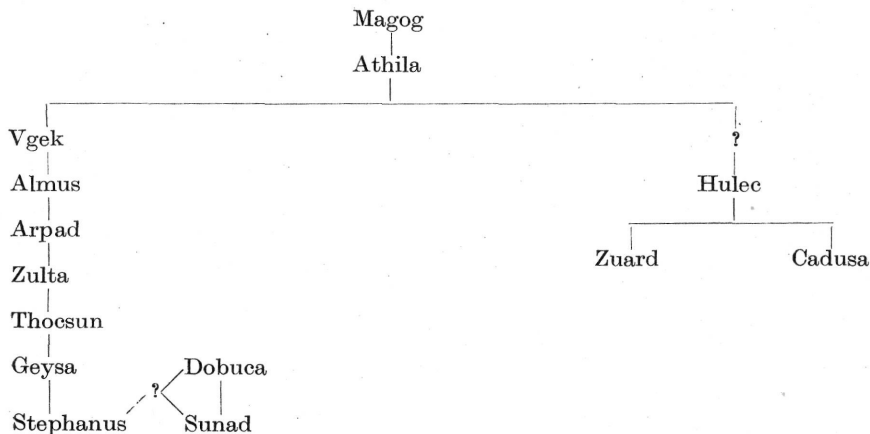
⁸³ SRH I. 65. l.

⁸⁴ SRH I. 46. és 40. l.

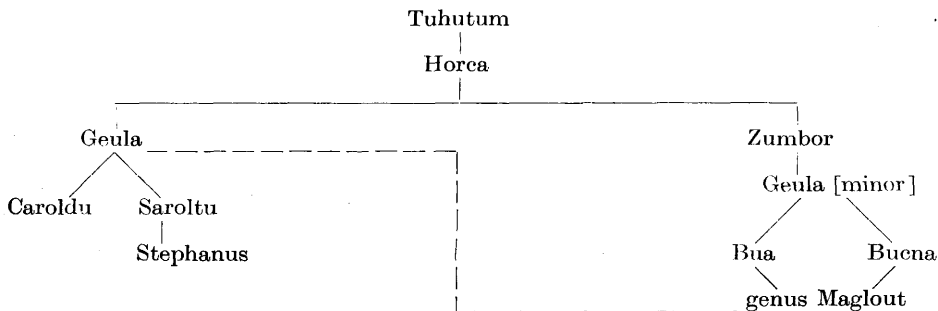
vel jelölt hangokat és szavakat. Az említetteken kívül rendelkeznie kellett szerzőnknek valamiféle írott, magyar, történeti forrással is, ez azonban semmi esetre sem lehetett valamilyen széles skálájú elbeszélő forrás, mint általában vélik, hanem az annales szűkszavúságára emlékeztető feljegyzés vagy királylista. Erre a megállapításra kell jutnunk, ha figyelemmel kísérjük a műben szereplő nemzetségek leszármazási tábláit. Első pillantásra szembeötínik azok primitív volta. Legtöbbször az apa és fia van megnevezve, s csak elvétve egy-egy utód vagy nemzetség:

Eleudu — Zobolsu ... Sac ... genus Saac.
 Ound — Ete ... genus Calan et Colsoy.
 Thonuzoba — Vrcun ... genus Thomoy.
 Huba ... genus Zemera.
 Boyta ... genus Bruca.
 Edumen ... Pota ... Samuel Oba.
 Ed ... Pota ... Samuel Oba.
 Cundu — Curzan.
 Tosu — Lelu.
 Bogat — Bulsuu.
 Bunger — Borsu.
 Ousad — Vrsuuru.
 Ete — Eudu.
 Eusee — Vrcun.
 Ketel — Oluptulma.
 Vsubuu — Zoloucu.
 Velec ... Turda.
 Tursol.
 Huhot.

Ugyanakkor a fejedelmi családfa majdnem teljes:

A fejedelmi törzs ieszármazási táblázatán kívül egyedül Tuhutum családjára tér ki apró részleteiben is a szerző:

Azonban Tuhutum utódairól kijelenti, hogy kegyvesztettek lettek, s István el is vette tőlük birtokaikat; ebből világosan kiderül, hogy forrása számára nem annyira a Maglout nemzetség volt a fontos, hanem István anyjának geneológiája. Erre utal az is, hogy csak Caroldu és Saroltu képviselik a női nemet a családfák lombjain. Persze az is eredményezhette az ilyen vékonypénzű ieszármazási táblázatok létét, hogy a bemutatott kun családok a valóságban sem rendelkeztek az országba való bejövételük óta több őssel. Tehát a megajándékozott kun vezérek nem a honfoglalás, hanem III. Béla és fiai uralkodása időszakában jöttek az országba. Viszont ha a szerző rendelkezik elbeszélő forrással, kétségtelenül nem ilyen vérszegény geneológiákat produkál.

Ezekután P. mester személyére terelvén a szót, önkéntelenül úgy vélhetnénk a kunok iránti ekkora szimpátia láttán, hogy a szerző maga is kun. HORVÁTH János briliáns technikával igyekszik bizonyítani, hogy azonos a műben szereplő *Turda* püspökkel, mivel a Turda tulajdonképpen a latin Petrus (vagy a görög Petra) kun változata, azaz P. mester egyszerűen kumánra fordította a nevét. Szerinte a kun *tus* = só szóból ered,⁸⁵ bár a *-da* végződéssel nem tud mit kezdeni. Az igaz, hogy a *Codex Cumanicus* tanúsága szerint a *tas* vagy *das* „követ” jelent, s ha egyáltalán lehet ilyen összetétel a kunban, elismerjük, hogy a *Tusta(s)* vagy *Tusda(s)*, de talán még a *Turda* alak is „kósót” jelent, azonban ennek *Petraként* való szerepeltetése kissé erőltetett, mert Anonymus ismeri és alkalmazza is a kun „kő” szót *Tosu* alakban. Ez a gondolat még akkor sem elfogadható, ha SÓLYOM Károly feltevése szerint Péter püspök oklevelekben előforduló neve, ti. *Pechsa*, illetve *Pechse* a Petra magyar alakjának kicsinyítőképzős változata.⁸⁶ Mivel a papi rendben, különösen a szerzeteseknél szokásban volt, hogy eredeti — esetleg pogány — nevük kezdőbetűjének megfelelő nevet választottak maguknak szerzetesi név gyanánt joggal feltételezhetjük, hogy a *Pechsa* is pogány név lehet (kunul peč = kemence), s nem kell ezért a *Turda* szó kun etimologizálásához folyamodni. De a szerző kun volta egyébként is kétséges, ugyanis teljességgel elképzelhetetlen, hogy kun lévén saját nemzetségéről úgy nyilatkozna, mégha Álmos szájába adja is a szót, hogy a magyarok ebeihez hasonlítanak, illetve (a kunok üldözésénél Kiev alatt) hogy „Álmos vezér vitézei a kunok nyírt fejét úgy aprították, mint a nyers tököt”.⁸⁷

⁸⁵ HORVÁTH i. m. 51–52. 211. l. jegyz.

⁸⁶ SÓLYOM i. m. 77. l.

⁸⁷ SRH I. 44. l.

Ennél az utolsó pontnál szeretnénk még egy tévhitre felhívni a figyelmet. Sokan szerzőnknek a vallás iránti nagyfokú liberalizmust, sőt egyházelleneséget és eretnekséggel kacérokodó magatartást vetnek szemére.⁸⁸ Ez egyáltalán nem helytálló. A kalandozásokról például kifejti (Regino nyomán), hogy őseink sok „rosszat kezdtek cselekedni”, és Lombardiát pusztítva „háborús örjögésükben” igen sok püspököt és gróft megöltek.⁸⁹ Ugyanakkor a magyarok megkeresztelkedéséről így ír: „... boldog István király az élet igéjét prédikálta, és a magyarokat megkeresztelte...”.⁹⁰ Az eretnekséggel kacérokodás szerény ismereteink szerint a legkevésbé megalapozott feltevés. Ha nem tévedünk, az albigenis—kathar eretnekségre kellene gondolnunk, amelyhez — magyar vonatkozásokat is figyelembe véve — nyilván hozzájárulhat ennek balkáni változata is, a bogumilizmus. Hogy csak a leglényegesebb momentumot említsük, a szentlélekkel az eretnekek nem tudnak mit kezdeni, mivel dualista alapokon álló felfogásuk szerint az isten fia, azaz Krisztus maga is csak lélek, tehát személyének felesleges megkettőzése lenne a szentlélek léte. (Az is előfordul, hogy a szentháromságba behozzák Sathanel alakját, ekkor viszont tagjai számát négyre emelik!) Elegendő csak az *Intelmekre* gondolnunk, ahol az eretnekség legfőbb ismertetőjegye a szentháromság egységének megbontása akár úgy, hogy elvesznek belőle, akár úgy, hogy hozzátesznek. Ugyanezt láthatjuk GELLÉRT püspök *Deliberatio . . . supra Hymnum Trium Puerorum . . .* című munkájában is az eretnekség egyik fő ismérvének. Ennek pedig éppen az ellenkezője derül ki P. mester munkájából. Nála: „Amikor Álmos eljutott az érettség korához, mintegy a szentlélek ajándéka volt őbenne, jóllehet pogány volt...”.⁹¹ Vagy: „Álmos vezér pedig, akinek segítője volt a szentlélek...”.⁹² De nem csak Álmossal kapcsolatban, hanem önmagára is értelmezi a szentlélek segítségét, amikor így zárja az egyik fejezetet: „Mi többet [mondjunk még]! Miután ezeket elhagytuk, térjünk vissza a tervezett munkához, tartsuk meg a történelem útját, és ahogyan a szentlélek diktálni fogja, a megkezdett művet fejezzük be...”.⁹³ Ugyanerre az eredményre juthatunk a szentek tiszteletével kapcsolatban is. A gesta tehát nem pogánybarát vagy eretnek-szimpatizáns mű, csak szerzője az általa ábrázolt kornak megfelelően mellőz bizonyos jelenségeket (mint pl. az egyházi birtokokat, amelyek abban a korban még nem is létezhettek), ezáltal természetesen munkája korhűségét növeli. A szentlélek szerepének kidomborítása (domonkosok?) esetleg a szerző személyének meghatározásához is adalék lehet.

Összegezve tehát, P. mester műve a III. Béla halálát követő belháborúk eredményeként hcspes-elemeknek elajándékozott ispánságok összefoglalás-jellegét igyekszik hangsúlyozni, elsősorban az Aranybulla vonatkozó paragrafusainak kijátszására. Ezt bizonyítja az a tény, hogy a gestában szereplő kun nemzetségek tagjai III. Béla és fiai alatt tűnnek fel fontosabb állami pozíciókban, s a századforduló táján szerzik birtokaik tekintélyes részét.⁹⁴ Mivel azonban a birtokosok idegen eredete közismert volt, s így lehetetlennek látszott máról-holnapra magyar birtokosokat faragni belőlük, P. mester a legkézenfekvőbb megoldást választva a kabarokat, akiknek csatlakozását KONSZTANTINOSZ Porphürogennétosz mellett valószínűleg a magyar mondai hagyomány is megőrizte, egyszerűen kunokként mutatja be. Ezzel lehetővé tette, hogy akiket eddig kun származásúaknak ismertek, egyszerre az ősfoglalókat megillető jogokra hivatkozzanak. Sőt, hogy az esetleges későbbi módosításokat és a szándékának meg nem felelő interpretálást elkerülje, a kazárokat a magyarokkal ellenséges helyi erőknek tüntette fel, Aba Sámuelet viszont, akinek történetisége kétségbevonhatatlan, kun őstől származtatta. Az esetleges *huni*—*kuni* hasonhangzásra appelláló magyarázatok lehetőségének kiküszöbölésére *Athilát* magyarrá nyilvánítja, a kunokat pedig kizárólag *Cumani*

⁸⁸ VÁCZY Péter: *A szimbolikus államelmélet kora Magyarországon*, [klny.: Minerva. 1932. 47—48. l.] GyÖRY: *Gesta Regum, Gesta Nobilium* 54. l.

⁸⁹ SRH I. 107. l.

⁹⁰ SRH I. 117. l.

⁹¹ SRH I. 39. l.

⁹² SRH I. 44. l.

⁹³ SRH I. 37. l.

⁹⁴ HÓMAN—SZEKŰ i. m. 457. l.

alakban írja. Művében a kun hospeseknek igen nagy jelentőséget tulajdonítva és a magyaroknak a regékben és népmesékben megőrzött hősiességét nagymértékben tompítva, sőt néhol gúnyolva alkotta meg művét, amelynek pontos datálását igen nehezé teszi az, hogy az eladományozott ispánságok oklevelei, a nyelvészeti szempontból nehezen korhoz köthető népmesék és igricdalok alkotják fő forrását; a felhasznált történeti munka (Regino) maga is régebbi keletű; stilisztikai fráziskészlete pedig rendkívül sokrétű, internacionális jelleget mutat.⁹⁵ Csupán annyit mondhatunk, hogy az elajándékozás és a mű keletkezése között elég huzamos időszaknak kellett eltelnie, hogy megfelelő történelmi távlata lévén el tudja kerülni a nyilvánvaló hamisítás azonnali felfedezését. Ha tehát elfogadjuk továbbra is a gesta 12. századi vagy 13. század eleji keletkezéséről alkotott véleményeket,⁹⁶ meg kell állapítanunk, hogy a kunok anonymusi bemutatása sehogyan sem illik a korabeli magyarországi helyzetképbe. Ezért vagy annak bizonyítására lenne szükség, hogy a művet a későbbiekben átirták, illetve jelentősen interpolálták⁹⁷ — ami jelen pillanatban számunkra roppant valószínűtlennek látszik s csak egy mélyreható, alapos és eredményes szövegtörténeti elemzés győzhetne meg az ellenkezőjéről —, vagy elfogadható magyarázatot kellene találni arra, hogy szerzőnk miért helyez ekkora hangsúlyt a kun-kérdésre már III. Béla uralkodása idején, illetőleg közvetlenül utána, s milyen indítékok készítették őt arra, hogy az uralkodó osztály kun származású rétegét ennyire előtérbe állítsa művében. Elképzelhető — mintegy harmadik lehetőségként —, hogy egyik út sem járható: ez esetben nagyon vitathatóvá válik az 1222-nél meghúzott cezura mint *post quem non*, s ezzel együtt PÉTER győri püspök szerzősége is.⁹⁸

L. SZEGEFŰ: ANONYMUS UND DIE KOMANEN

Das Werk *Gesta Hungarorum* des ANONYMUS — wie es sein Prolog bezeugt — sucht den Ursprung und die Landnahme der Ungarn darzustellen. Das Werk ist allerdings nicht frei von anachronistischen Elementen des Zeitalters des Chronisten, die zugleich Anhaltspunkte bieten zur Enthüllung seiner wahren Absicht. Der Verfasser unternimmt die Analyse eines Problems, das er für die Schlüsselfrage hält: des *Kumanenproblems*. Der Verfasser stellt fest, daß die Kumanen der Gesta auch in der Wirklichkeit Komanen waren. Die Art ihrer Darstellung, die betonte Hervorhebung ihrer Bedeutung zum Nachteil der Ungarn, kann kein Zufall gewesen sein. Meister P. hebt den Landnahmecharakter der Belehnung der Vornehmen Kumanen mit militärischen Pflichten verbundenen Gespanschaften hervor und stellt die Kumanen den Ungarn als gleichberechtigte Landnehmer gleich. Damit bietet er ein Gegenargument gegen diejenige Anordnung der Goldenen Bulla, die über die Zurücknahme der an Fremde verliehenen Gespanschaften (comitatus) verfügt.

Der Verfasser ist der Meinung, daß — bis die Interpolationen der Gesta mittels tiefdringender textkritischer Analyse nicht bewiesen werden — die Voraussetzung ihrer Datierung vor 1222 unannehmbar ist.

⁹⁵ Vö.: GYÖRY János: *P. mester franciaországi olvassmányai*. Magyarságtud. 1942. 8—25. I. FEST Sándor: *Anonymus angol forrásai*. Egyet. Phil. Közl. 1935. 162—179. I. GYÖRY: *Gesta Regum, Gesta Nobilitium*, 90—96. I. ECKHARDT Sándor: *A pannóniai hun-történet keletkezése*. Századok, 1928. 606. 2. jegyz. stb.

⁹⁶ Ti. PÉTER győri püspök valószínűleg elesett Damiette ostrománál 1218-ban, s így ez a dátum szerzősége lehetőségének végső határa.

⁹⁷ Az interpoláció gondolatát már GYÖRY János is felvetette egy más jellegű probléma kapcsán. (Lásd: *Gesta Regum, Gesta Nobilitium* c. művében passim, különösen 78. l.)

⁹⁸ Dolgozatunk elkészítése után jelent meg a Magyar Könyvszemlében KARSAI Géza újabb Anonymus-cikke [*Az Anonymus-kódex első levele*, 1968. 1. sz. 42—51.], melyben elveti PÉTER szerzőségét, s a domokos rendbeli PÓSA, bosnyák püspökben véli felfedezni a szerző személyét. Az általa megállapított keletkezési korszakkal nagyjából megegyezik a miénk is.